

حافظ به سعی سایه

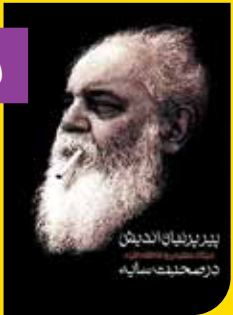
۴

این کتاب یکی از کامل‌ترین و بهترین تصحیح‌های دیوان اشعار حافظ است که توسط ابتهاج تدوین شده است. سایه با آن همه ذوق و استعداد های هنری اش و آشنایی دیرینه‌ای که با حافظ دارد برای فراهم آوردن متنی درخور و آراسته از دیوان حافظ چیزی کم ندارد، به خصوص که در مسیر تصحیح این اثر از راهنمایی‌های استاد بزرگی چون شفیعی کدکنی بر خوردار بوده است....

پیر پریشان

۵

کتاب دوجلدی «پیر پریشان اندیش» کاری از میلاد عظیمی و عاطفه طیه است که به روایت زندگی هوشنگ ابتهاج شاعر معاصر ایرانی می‌پردازد. این مجموعه در ۲ جلد به صورت مصاحبه گردآوری و تدوین شده و توسط انتشارات سخن به چاپ رسیده است. هدف و آرزوی نویسندگان این بوده است که این کتاب به اجمال، تصویری جامع و منسجم از ساحات گوناگون زندگی و شخصیت هوشنگ ابتهاج عرضه کند....

آینه در آینه

۶

گزیده‌ای است از اشعار ابتهاج است. آنچه این اثر را از سایر آثار گزیده شعر متمایز می‌کند این است که گزینش آن‌ها توسط استاد شفیعی کدکنی صورت گرفته است. ایشان درباره نحوه گزینش این اشعار چنین می‌گوید: «اگر می‌خواستیم این انتخاب را بر محور اصلی شاهکاری او - که در آن اکثریت با غزل‌هاست - استوار کنیم، شاید برای بعضی از گونه‌ها و نمونه‌های دیگر کمتر مجال تجلی حاصل می‌شد. اما در این گزینش، مقصود اصلی، ارائه نموداری از مراحل مختلف خلاقیت هنری او بوده است...»

و تا حدی مضامین عاشقانه‌ای است که در اشعار خود متجلی ساخته، ولی می‌توان تا حدودی او را شاعری تشبیه‌گرا دانست که با هنرمندی فن تشبیه را در خدمت مضامین سیاسی و اجتماعی درآورده است. تصاویر زیبا و خیال‌انگیز اشعار او، نشان از ذوق سرشار شاعری اش دارد. سایه در تشبیهات خود، گاه از عبارات‌ها و ترکیب‌هایی استفاده می‌کند که برای خواننده، تداعی کننده شعر شاعران متأخر ادبیات فارسی، خاصه حافظ است. آنچه مشهود و مسلم است سایه در شعر تحت‌تأثیر نیما یوشیج و شهریار است. او بیشتر به غزل‌سرایی مشهور است که مضامین عاشقانه در اشعارش رنگ‌وبوی اجتماعی به خود گرفته و تجربه‌های شخصی نیز در آثارش به خوبی نمایان است. سایه هنر غزل‌سرایی خود را در «سایه‌مشق» و بسیاری از سروده‌های او در این اثر از بهترین غزل‌های عصر ما هستند، از جمله غزل «در کوچه‌سار شب»:

در این سرای بی‌کسی کسی به در نمی‌زند
به دشت پرملال شب پرنده پر نمی‌زند
یکی ز شب‌گرفتگان، چراغ بر نمی‌کند
کسی به کوچه‌سار شب در سحر نمی‌زند...

مهارت سایه در به‌کارگیری الفاظ و تناسبی که بین فرم و محتوا ایجاد کرده به شعرش توانی داده که نتوانسته از اقران خود برتر باشد. هر کتابخوانی، خواه ناخواه، تعدادی از سروده‌های او را در ذهن دارد. سایه استادانه مضامین اجتماعی را وارد غزل کرده است، بی‌آنکه به روح غزل خدشه‌ای وارد کند. از آنجا که همواره با واقعیت‌های زندگی سروکار داشته و نیز چون این واقعیت‌ها در بسیاری موارد تلخ بوده گاهی شعر او «تلخ چون باده دلپذیر چو غم» می‌شود، اما شعرش هرگز به کلی خالی از امید نمی‌شود؛ چنانکه خودش نیز با وجود ناملازمات همواره امیدوار بوده است:

ای عاشقان، ای عاشقان، پیمان‌ها پر خون کنید
وز خون دل چون لاله‌ها رخساره‌ها گلگون کنید
آمد یکی آتش‌سوار، بیرون جهید از این حصار
تا بردم خورشید نو، شب را ز خود بیرون کنید....

سایه اهل افراط در نوگرایی نیست، چنانکه اهل افراط در کهن‌پدازی هم نیست. شعرش با وجود آنکه ریشه در سنت دارد و استحکام اشعار کلاسیک را داراست، بدیع و نوآورانه نیز هست. او با قوت بیان و خلاقیت هنرمندانه خود توانسته اشعاری تأثیرگذار از خود به یادگار بگذارد. در شعرهای قدیم‌ترش البته شور و هیجان و نوگرایی بیشتری دیده می‌شود، به جای آن در شعرهای دوره‌های بعدی او پختگی بیشتری وجود دارد. سایه به موسیقی نیز بسیار علاقمند است و سال‌ها در این زمینه فعالیت کرده است. همین علاقه و مهارت در موسیقی تأثیر خوبی بر سروده‌هایش گذاشته است. و آن‌ها را خوش‌آهنگ‌تر کرده است. او زبان روان خود را در وزن‌هایی رام قالب می‌بندد. سایه با اینکه پاکیزه‌سخن است و روان و فصیح شعر می‌گوید اما در بازبینی سروده‌هایش وسواس بسیار دارد. گزیده‌گو است. هنری دارد که بسیاری از هنرمندان نامی ندارند و آن «هنر به‌گزینی» است. سایه سلیقه آسان‌گیر ندارد. از همین روست که می‌گوید: «اگر یک بار دیگر به دنیا می‌آمدم دوسوم این شعرهایی را که گفتم نمی‌گفتم... با اینکه همین مقدار شعری که در تاسیان و سایه‌مشق است از بین مقدار زیادی شعر انتخاب شده، ولی باز دوسوم از همین‌ها را هم دور می‌ریختم.»

کلاسیک را به ذهن تداعی می‌کند، در حوزه‌های عاطفه و شکل ذهنی، دارای نوآوری‌هایی درخور توجه است و در حوزه‌های تخیل و زبان نیز نوآوری‌های اندکی دارد. اگر بخواهیم تعریفی از شعرهای مهم در «سایه‌مشق» داشته باشیم درمی‌یابیم مفهوم برخی از ابیات در این کتاب به شعر گذشتگان بخصوص سعدی و حافظ نزدیک است. آن چنان که می‌خوانیم:

سایه:
هر دم پیش آید و با صد زبان خواند به چشم
وین چنین بگریزد و پرهیز باشد از منش
سعدی:

دیدار می‌نمایی و پرهیز می‌کنی
بازار خویش و آتش ما تیز می‌کنی
سایه:

رفتم و زحمت بیگانگی از کوی تو بردم
آشنای تو دلم بود و به دست تو سپردم
سعدی:

می‌روم و ز حسرت به قضا می‌نگرم
خبر از خویش ندارم که زمین می‌سپرم
می‌روم بی‌دل و بی‌یار یقین می‌دانم
که من بیدل و بی‌یار نه مرد سفرم
سایه:

کنون غبار غم بر نشان ز چهره که فردا
چه سود اشک ندامت که بر سرم بفشانی
سعدی:

کنونم آب حیاتی به حلق تشنه فرو کن
نه آن زمان که بمیرم به آب دیده بشویی
سایه:

دست کوتاه من و دامن آن سرو بلند
حافظ:

بعد از این دست من و دامن آن سرو بلند
سایه:
حواله فرستاده به دست صبا
گفت رخسار پاک کن ای مرحبا
سعدی:

ای نفس خرم باد صبا
از بر یار آمده‌ای مرحبا

وجود چنین شباهتی در این ابیات و ذکر آنها به این معنی نیست که سایه مقلد دیگران است، بلکه باید گفت در زمینه غزل آنقدر سروده‌اند که شاید گاهی مضمون تازه‌ای برای کسی باقی نمی‌ماند. لذا سایه به اندازه‌ای قدرت سخن دارد که بتواند مضامین عالی و نو ایجاد کند. گر چه بسیاری از شعرها و ابیات «سایه‌مشق» ناب و نوین‌اند اما از این میان دو بیت بکر و کمتر سروده شده را می‌خوانیم:

کز دست کودکی بر بایی پرند ای
بخت از منت گرفت و دلم آنچنان گریست
سری به صخره زانوی من بسای ای اشک
که در سکوت شبنم آبشار را مانی
یا به عنوان مثال غزل «زبان نگاه» سروده‌ای است که از نظر قالب و تکنیک، بسیار فصیح، منسجم و لطیف است:

نشود فاش کسی آنچه میان من و توست
تا اشارات نظر نامهرسان من و توست
گوش کن با لب خاموش سخن می‌گویم
پاسخم گو به نگاهی که زبان من و توست

در غزلیات مجموعه «سایه‌مشق»، تشبیه به عنوان رایج‌ترین صور خیال شاعرانه، از گستردگی قابل توجهی برخوردار است. سایه از جمله شاعرانی است که برای بیان اندیشه‌های خود، به زیبایی از انواع تشبیه استفاده کرده است. اگر چه شهرت ابتهاج بیشتر به درون‌مایه‌های سیاسی و اجتماعی

شاعر در اثری چون «سایه‌مشق» توانایی هرچه تمام خویش را در سرودن غزل نمایان می‌کند. ابتهاج احساسات درونی و پرواز اندیشه خود را در غزل و دوبیتی به نمایش می‌گذارد. اما تأثراتی که از زندگی مردم و وضع اجتماعی آنان می‌پذیرد را بیشتر در قالب نو بیان می‌کند. پس در مجموعه «سایه‌مشق» بیشتر شاهد احساسات لطیف، عاشقانه و شاعرانه او هستیم که بسیار از موسیقی نشأت گرفته و تأثیر پذیرفته است

